

KHẮC PHỤC KIỂU TRUYỀN THỤ MỘT CHIỀU TRONG DẠY HỌC

• TS. NGUYỄN GIA CẦU

Tạp chí Giáo dục

1. Nhận diện kiểu truyền thụ một chiều

Quá trình dạy học được mô tả là sự tác động biện chứng, qua lại giữa 3 yếu tố cơ bản: giáo viên (GV) - tài liệu học tập (SGK, đồ dùng dạy học, sách đọc thêm, sách tham khảo,...) - người học (HS) và quá trình dạy học có sự gắn bó mật thiết với gia đình - nhà trường - xã hội.

GV có vai trò chủ đạo (định hướng, tổ chức, thiết kế, đánh giá,...) HS có vai trò chủ động (thi công, khám phá, chiếm lĩnh) trong quá trình dạy học. Trong ba yếu tố này thì tài liệu học tập được xem là có sự vận động nội tại theo quy luật nhất định của nó khi được người dạy và người học tiếp cận, khám phá, chiếm lĩnh. Không có sự lao động của GV và HS trên từng đơn vị kiến thức, từng trang tài liệu học tập thì tài liệu học tập mãi mãi chỉ là văn bản khô cứng, không có tác dụng (cũng như văn bản văn chương chỉ trở thành tác phẩm văn chương khi văn bản đó đi vào trong lòng của bạn đọc, mỗi người sống với văn bản văn chương theo cách riêng của mình).

Tuy nhiên, trong thực tế dạy học từ nhiều năm qua có một thực trạng là không ít GV chỉ thiên về kiểu dạy học truyền thụ kiến thức một chiều cho người học. Truyền thụ kiến thức một chiều cho người học là sản phẩm của kiểu tư duy một chiều, tư duy hành chính xơ cứng, hạn hẹp, tư duy bao cấp, mệnh lệnh, áp đặt. Truyền thụ, thuyết trình, giảng giải, phân tích là những biện pháp kĩ thuật không thể thiếu trong quá trình dạy học nhưng nếu bị lạm dụng và cực đoan sẽ dẫn đến hệ quả là làm thui chột tính sinh động (có yếu tố của lao động nghệ thuật) của giờ học, tính sáng tạo và chủ động trong quá trình học tập của người học. Truyền thụ kiến thức một chiều được hiểu đó là kiểu truyền thụ, thông tin chỉ một hướng (từ người dạy đến người học), không có hướng ngược lại. Truyền thụ một chiều của GV thì hệ quả sẽ là tạo ra sự nhận thức một chiều của người học. Thông tin một chiều, nhận thức một chiều sẽ dẫn đến làm cho quá trình tiếp cận sự vật, hiện tượng không mang tính bản chất, nhiều khi là sự méo mó, lệch lạc. Trong dạy học

và giáo dục, điều này về cơ bản khó tạo nên sự phát triển nhận thức, sự sáng tạo của người học. Biểu hiện rõ nhất của kiểu dạy học truyền thụ kiến thức một chiều cho học sinh là:

- Về cơ bản, người GV chiếm vị trí độc tôn trong giờ dạy học (mô hình dạy học tập trung vào GV, vai trò của người học bị lu mờ). GV không mấy chú ý đến thế giới nội tâm vô cùng phong phú, đa dạng của người học, không chú ý đến điều kiện, hoàn cảnh học tập của HS, ít có sự sẻ chia cùng với họ.

- GV thuyết giảng là chủ yếu trong quá trình dạy học. GV thuyết giảng những gì mình đã chuẩn bị, tích lũy được và tin rằng những điều đó sẽ vào được trong thế giới nội tâm của người học. Thuyết giảng ở đây được hiểu là hoạt động mà ở đó GV thuyết trình miệng các hiện tượng hoặc các nguyên tắc và mọi HS trong lớp có nhiệm vụ ghi chép lại lời thuyết giảng của GV. Hoạt động như thế, nói chung không có việc HS tham gia bằng cách đặt câu hỏi hoặc thảo luận (với GV, với HS). Đã có ý kiến cho rằng dạy học như vậy là theo phương pháp "từ miệng (của GV) đến tai (của HS)".

- HS chỉ chăm chú nghe và ghi chép cho đầy đủ lời giảng của GV. Các hoạt động học như thảo luận, trao đổi, sử dụng thiết bị dạy học, thí nghiệm, thực hành của HS không được chú ý. Sự động não, tham gia khám phá, giải quyết vấn đề của người học bị hạn chế.

- Nếu GV có hướng dẫn HS học tập, tìm hiểu, khám phá thì cũng là kiểu hướng dẫn, khám phá của mô hình dạy học GV là trung tâm (chứ không phải HS là trung tâm). Nghĩa là người học vẫn tiếp thu thụ động, ít sáng tạo.

Xét về sự phát triển các thuộc tính, phẩm chất tâm lí của người học trong mô hình dạy học như trên thì có thể khẳng định HS ít có hứng thú học tập, không khí giờ học nặng nề, nhàm chán, buồn tẻ; sự tự tin, chủ động trong học tập của HS không được khơi gợi, thấp sáng.

Xét về mục tiêu giáo dục đào tạo, hình thành và phát triển nhân cách cho người học thì

những giờ học như vậy khó góp phần đào tạo được những con người toàn diện, năng động, sáng tạo, dám nghĩ, dám làm, dám chịu trách nhiệm. Tri thức của người học được bồi đắp, trau dồi trong giờ học kiểu truyền thụ một chiều thiếu tính vững chắc; thái độ của người học là thái độ chấp nhận, tuân thủ và kĩ năng (giao tiếp, thực hành, giải quyết vấn đề,...) thì khó mà hình thành được.

2. Tại sao hiện nay chưa khắc phục được kiểu dạy học truyền thụ một chiều và kiểu dạy học đọc chép?

Nếu cho rằng phương pháp dạy học truyền thống đồng nghĩa với truyền thụ kiến thức một chiều là chỉ đọc chép thì cũng chưa hẳn đã đúng. Cách nhìn như vậy chưa thực sự khách quan, khoa học. Trong dạy học truyền thống cũng có sử dụng phương pháp nêu và giải quyết vấn đề, cũng có gợi mở, dẫn dắt học sinh... Dù là sử dụng phương pháp dạy học truyền thống hay phương pháp dạy học mới, hiện đại thì điều cốt lõi là phải đảm bảo tính khoa học và biện chứng của phương pháp. Mục đích của phương pháp là nhằm đạt đến hiệu quả cao của quá trình dạy học và giáo dục, hình thành và phát triển nhân cách cho HS. Nói đến tính khoa học và biện chứng của phương pháp là ngụ ý phương pháp phải phù hợp với sự vận động, phát triển theo quy luật của người học (về kiến thức, kĩ năng, thái độ). Hiện nay, trong thực tiễn dạy học ở phổ thông vẫn còn tồn tại kiểu dạy học truyền thụ một chiều, kiểu dạy học đọc chép cho HS là vì một số nguyên nhân chính như sau:

- Đây là kiểu dạy học, tuy xét về một mặt nào đó thì tưởng là GV phải làm việc nhiều (nói nhiều, nói là chủ yếu ở trên lớp) nhưng thực ra sự chuẩn bị của GV không quá vất vả so với việc sử dụng hài hòa các phương pháp dạy học khác nhau (nêu và giải quyết vấn đề, gợi tìm, thảo luận, hợp tác, thực hành...) trong một giờ học. Nói chung, GV quen với kiểu dạy học truyền thụ một chiều, nói cho HS nghe, đọc cho HS chép thì rất ngại khi chuyển sang vận dụng các phương pháp dạy học khác. Nhất là với GV đã gắn bó với kiểu dạy học này trong một thời gian dài thì nay từ bỏ, đoạn tuyệt với nó quả là không dễ dàng. Hình thành một thói quen, nhất là một thói quen tốt rất khó; nhưng thay đổi, khắc phục một thói quen, một hoạt động dù có những bất cập cũng khó khăn không kém.

- Bản chất của quá trình dạy học là hoạt

động tương tác, song hành giữa người dạy và người học. Nhưng, trong kiểu dạy học truyền thụ một chiều thì cả người dạy và người học đều có nhận thức chưa đúng vì đã tách quá trình dạy và quá trình học một cách biệt lập, ngược chiều nhau. Dạy là công việc của thầy còn học là công việc của trò. Người học cũng chưa nhận thức được đầy đủ vị thế chủ động của mình trong quá trình dạy học. Thầy dạy (nói) một cách đầy đủ những điều có trong sách và những điều mà mình hiểu, tích lũy được. Người học tiếp thu, lĩnh hội, ghi nhớ tất cả những lời dạy của thầy. Chính sự tách rời này làm ảnh hưởng đến chất lượng dạy học.

- Tuy nhiên, xét đến cùng thì kiểu dạy học truyền thụ một chiều, dạy học đọc chép có nguyên nhân sâu xa là do sức ép của tâm lí học tập thiên về khoa cử, phải có được bằng cấp, danh vọng, địa vị nhất định,... coi thường học nghề, làm thợ và lao động chân tay nói chung. Kiểu dạy học đó gắn liền với mục tiêu học tập để làm thầy chứ không thích làm thợ. Không ít các bậc cha mẹ HS và dư luận xã hội đã tạo ra tâm lí học tập như thế cho con em mình trong một điều kiện kinh tế - xã hội còn mang nặng tính hành chính, bao cấp.

Lao động sư phạm của người GV là lao động của trí tuệ, của chuyên môn bậc cao, vừa mang tính khoa học, vừa mang tính nghệ thuật, tính sáng tạo, vô cùng sinh động, hấp dẫn,... nhưng do có những khi bị hành chính hóa trong tổ chức dạy học, thiếu sự mềm dẻo, linh hoạt nên các hoạt động dạy học cụ thể bị khuôn theo một mẫu nhất định cũng là nguyên nhân của kiểu dạy học truyền thụ một chiều.

- Người dạy chưa chú ý sử dụng thiết bị dạy học, chưa hướng dẫn HS một cách cụ thể phương pháp học (ở lớp, ở nhà, tự học), gắn học với hành, liên hệ với thực tế cũng là nguyên nhân dẫn đến tình trạng khó khắc phục kiểu dạy truyền thụ kiến thức theo một chiều, thông báo là chính.

3. Một số biện pháp khắc phục

Các trường sư phạm phải đi đầu trong việc đổi mới phương pháp dạy học nhằm đào tạo được một đội ngũ GV có chất lượng cao phục vụ giáo dục phổ thông các cấp học. Đã từng có hiện tượng là ở các khoa sư phạm, các trường sư phạm chỉ GV giảng dạy về tâm lí học, giáo dục học, về nghiệp vụ sư phạm hay về phương pháp dạy học các bộ môn là coi trọng và chú ý đến đổi

mới phương pháp dạy học còn GV các bộ môn khác thì ít chú ý. Nhận thức như vậy cho nên quá trình dạy học, đào tạo GV ở các trường sư phạm cũng gặp phải không ít những bất cập, khó khăn. Không phải cứ có trình độ khoa học cơ bản tốt, vững chắc là có thể dạy học tốt được. Khoa học cơ bản và khoa học giáo dục phải được gắn kết hài hòa, nhuần nhuyễn, nội dung dạy học (dạy cái gì) và phương pháp dạy học (dạy như thế nào) phải được xác định trong sự thống nhất, biện chứng thì quá trình tổ chức dạy học mới đạt được kết quả cao.

Người GV phải không ngừng tự học, tự bồi dưỡng để nâng cao trình độ chuyên môn, nghiệp vụ của mình. Thời đại ngày nay là thời đại của sự bùng nổ thông tin, sự phát triển của nền kinh tế tri thức,... để có thể làm tốt công việc dạy học (một loại lao động phức tạp) đòi hỏi người GV phải không ngừng tự học, học suốt đời. Học để củng cố và nâng cao kiến thức đã tích lũy được, học tri thức mới, hiện đại để không bị lạc hậu và có thể hoàn thành tốt nhiệm vụ được giao,... Nội dung tự học của GV phải thiết thực, gắn với thực tiễn của công việc chuyên môn, tránh sự dàn trải, vụn vặt,... phương pháp tự học của người GV phải mang tính khoa học cao, tính kỉ luật, tự giác, kiên trì và tính kế hoạch sâu sắc.

Nhằm thực hiện giờ dạy học tích cực, phát huy tính độc lập, sáng tạo của người học, tránh truyền thụ một chiều, áp đặt kiến thức cho người học, trong quá trình dạy học GV phải quan tâm đến các yếu tố sau của người học:

Thứ nhất, nhu cầu của người học (họ muốn học cái gì và học như thế nào?): Không quan tâm đến nhu cầu của người học là một trong những biểu hiện của kiểu dạy học giáo điều, duy ý chí. Chỉ có hiểu, nắm bắt được nhu cầu của người học thì trong quá trình dạy học người GV mới có cơ hội và điều kiện để khơi gợi hứng thú, niềm say mê học tập cho họ, từ đó hình thành động cơ, động lực mạnh mẽ, đúng đắn để học tập tốt. Thực tế dạy học hiện nay cho thấy người học rất bị ức chế với kiểu dạy truyền thụ một chiều và nặng về đọc chép vì giờ học cứ diễn ra trong không khí đều đều ru ngủ, đơn điệu.

Thứ hai, năng lực của người học (họ có thể làm, học được gì?) là khả năng (về tư duy, nhận thức, tư chất,...) được hình thành, bồi dưỡng, phát triển của người học để người đó đạt thành công trong hoạt động học tập. Mỗi người học có năng lực riêng với những mặt mạnh và mặt yếu

khác nhau. Người GV có trách nhiệm tìm hiểu năng lực của người học và lựa chọn phương pháp dạy học phù hợp với đối tượng, với các nhóm đối tượng. Cá biệt hóa trong dạy học là đòi hỏi của dạy học hiện đại. Cá biệt hóa chính là cách tổ chức quá trình dạy học theo hướng lựa chọn nội dung (dạy cái gì), phương pháp (dạy như thế nào), yêu cầu, tiến độ sao cho phù hợp với những đặc điểm tâm - sinh lí, trình độ nhận thức, năng lực tiếp thu của từng cá thể HS để đạt được hiệu quả dạy học cao nhất.

Thứ ba, họ phải làm cái gì (mục tiêu giáo dục đào tạo, mục đích của giờ học đòi hỏi): Mục tiêu chung của giáo dục (những yêu cầu cần đạt) chính là mô hình nhân cách có tính định chuẩn của hệ thống giáo dục đào tạo (được quy định trong Luật Giáo dục). Tuy nhiên, dưới cấp độ đó, mỗi cấp học, môn học có mục tiêu dạy học riêng. Đã là HS một lớp, một cấp cụ thể thì yêu cầu bắt buộc với họ là phải đạt được chuẩn cụ thể, xác định về kiến thức, kĩ năng và thái độ trong quá trình dạy học.

Ngày nay, dạy học theo mô hình truyền thụ kiến thức một chiều, áp đặt kiến thức cho người học không còn phù hợp mặc dù nó vẫn cứ tồn tại ở nơi này nơi khác và cũng không phải một sớm, một chiều là có thể khắc phục được. Nhận diện các biểu hiện của mô hình dạy học này để từng bước khắc phục là công việc hàng ngày của mỗi GV đứng lớp. Chỉ có đổi mới phương pháp dạy học theo mô hình dạy học lấy học sinh làm trung tâm, phát huy tính tích cực, chủ động, sáng tạo của học sinh qua từng hoạt động dạy - học với các việc làm, thao tác cụ thể, dạy chữ để dạy người,... thì mới thoát khỏi lối dạy học truyền thụ một chiều cũ kĩ, giáo điều.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Kỳ, *Phương pháp giáo dục tích cực*, NXB Giáo dục, H. 1994.
2. Nguyễn Kỳ (chủ biên), *Phương pháp giáo dục tích cực lấy người học làm trung tâm*, NXB Giáo dục, H. 1995.

SUMMARY

The article deals with how to overcome the existing one-way lecture or chalk-and-talk approach in teaching. In his article, the author shows readers how to identify this approach and argues for the reasons why this approach has not been rolled back yet and he suggests some solutions.